

*Mirjana Juriša
Dubravka Ciliga
Antun Tolja*

ZNAKOVNI JEZIK U FUNKCIJI NASTAVE TZK

1. UVOD

Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece (od 2006. do 2012.) predviđa niz mjera u području obrazovanja usmjerenih odgojno – obrazovnoj integraciji djece s teškoćama u razvoju: stručno usavršavanje nastavnika, suradnju s civilnim društvom, osuvremenjivanje nastavnih planova i programa te mobilne službe podrške. Vlada RH prihvatila je prijedlog državnog pedagoškog standarda Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa čiji je cilj donošenje standarda za kvalitetno obrazovanje dostupno svima pod jednakim uvjetima.

Tako su škole otvorile vrata i gluhim učenicima (nagluhi su i prije često bili integrirani), ali koliko je nastavnika sposobno za komunikaciju s njima i upućeno u metodologiju? Međutim, ako nema komunikacije, tada nema ni učenja. Gluhi učenici uključuju se u redovne škole s ciljem da im tako budu priznata ista prava kao i čujućim učenicima. To je pozitivno samo ako učenik razumije predavanja, aktivno sudjeluje i druži se. Ideja je integracije pozitivna odnosno školovanje gluhe i nagluhe djece zajedno s vršnjacima u sredini u kojoj žive. Međutim, gluhoća predstavlja zamku pa se vrlo često ta dobra ideja pretvara u svoju suprotnost. Gluha su djeca skupina djece s teškoćama u razvoju koja se ne mogu potpuno uključiti u sredinu redovne škole i pratiti nastavu, no jedini predmet gdje je integracija gotovo u potpunosti ostvarena, to je nastava TZK. Da bi nastavnici TZK-a lakše prevladali komunikacijske barijere, potrebno je znati nešto o komunikaciji s djecom oštećena sluha. Oštećenje je sluha heterogeno pa ga s obzirom na intenzitet oštećenja pratimo od blage naglušnosti do praktične gluhoće.

2. ZNAČAJKE KOMUNIKACIJE NASTAVNIKA TJELESNE I ZDRAVSTVENE KULTURE I DJETETA OŠTEĆENA SLUHA

U praksi se koriste različiti oblici manualne komunikacije, a postoje *dva osnovna oblika manualne komunikacije*:

- *Ručna abeceda*: to je tri puta sporija manualna forma glasovnog govora. Njima se može komunicirati (pisati) oko 60 riječi u minuti, za razliku od glasovnog govora (180 riječi u minuti). To je izrazito spor način komuniciranja te se komunikacija

ne bi mogla odvijati isključivo tim putem. Ručne su abecede pomoćno sredstvo u komunikaciji koje se koristi u pisanju osobnih imena, stručnih izraza i sl. Postoje *jednoručna abeceda* ili *daktilologija* i *dvoručna* ili *hirologija*.

- *Znakovni jezik:*
 - a) *Manualno kodirani vokalni jezici* za koje je karakteristična simultana istovremena oralna i znakovna ekspresija odnosno komunikacija (tzv. znakovni hrvatski jezik). Simultano znakovno oralna komunikacija je vizualizirani govoreni nacionalni jezik popraćen znakovima posuđenim iz izvornog znakovnog jezika te znakovima ručne abecede
 - b) *Izvorni znakovni jezici* nacionalnih zajednica gluhih pri čemu je svaki znakovni jezik potpuno samosvojan jezični sustav, potpuno neovisan o govorenom jeziku čujuće većine, npr. hrvatski znakovni jezik, američki znakovni jezik.

Svaki od navedenih manualnih oblika komunikacije ima svoju vrijednost s obzirom na postojeće razlike u strukturi komunikacijskih vještina koje postoje među gluhim osobama. Jezik s vlastitim gramatičkim pravilima drugačiji od jezika čujuće zajednice.

Znakovni je jezik najistaknutija karakteristika grupe gluhih. Znakovni jezik prirodni je jezik osoba, koje su oglušile u ranoj životnoj dobi. Prirodan im je, jer ga s lakoćom, spontano (bez posebnog poučavanja) uspješno usvajaju, ako imaju mogućnost, za razliku od jezika čujuće okoline, kojemu ih se mora sustavno poučavati. Prirodan je i zato što je svojom strukturom, kako pokazuju istraživanja na području lingvistike znakovnog jezika, savršeno prilagođen vidnom modalitetu percepcije, koji je dominantan modalitet percepcije govora i svijeta uopće u gluhih osoba. Gluhe osobe oslanjaju se na vid. Znakovni jezik omogućava i odašilje potpune informacije što nije slučaj s glasovnim govorom u gluhih osoba. Primanje govora putem vida, „čitanjem s usana“, za gluhe je osobe naporno, osoba mora pogađati iz konteksta, jer je mali dio glasova dobro vidljiv na usnama, odnosno ovakvim komunikacijskim inputom osoba prima djelomičnu, nepotpunu informaciju, koju uspješno ili manje uspješno nadopunjava pogađanjem smisla poruke. Znakovni jezik, dakle omogućava gluhim osobama efikasnu komunikaciju.

Status znakovnih jezika različit je u različitim državama Europe. U mnogim državama znakovni jezici još su uvijek diskriminirani – ne koriste se na televiziji ni u obrazovanju, službe tumača nisu organizirane, kao ni njihova kvalitetna i sustavna edukacija. U pravilu, što je država razvijenija, tolerantnija i demokratičnija, to je status znakovnog jezika bolji, a prava gluhih veća. Parlament Europske unije je 2001. godine preporučio zemljama članicama zaštitu, promociju i priznavanje znakovnih jezika. Preporuke koje su dane tiču se priznavanja znakovnih jezika kao

regularnih jezika s pripadajućim pravima za njihove korisnike, pravo na slobodan izbor između oralnih i bilingvalnih metoda obrazovanja, uvod u znakovne jezike kao komunikacijski kanal u općem i stručnom obrazovanju i usvajanje praktičnih mjera koje će osigurati sudjelovanje gluhe manjine u društvenoj zajednici. Uporabom znakovnog jezika gluhe osobe mogu iskoristiti svoje mogućnosti u korist društvene zajednice, svoje obitelji i njih samih.

Pri odabiru jednog od navedenih oblika komunikacije treba se voditi saznanjima radi li se o gluhom ili nagluhom djetetu.

Nagluha djeca nose slušni aparat kojega u vrijeme izvođenja nastave TZK-a najčešće ne koriste ili skidaju zbog znojenja te mogućnosti pada aparata.

Radi ostvarivanja kvalitetnije komunikacije nastavnika u nastavnom procesu TZK-a s nagluhom djecom potrebno se držati preporuka kako slijedi:

- *Govorite polagano.* Sjetite se kako je vama dok slušate televizijskog spikera koji govori prebrzo, osobito kad daje neke brojčane podatke.
- *Ne vičite.* Od toga nema koristi, a nagluho dijete može pomisliti da ste ljutiti. Naučite govoriti razgovijetno. Dobro je ako steknete naviku paziti na svoj izgovor.
- *Imajte na umu da će vas nagluho dijete teško razumjeti ako se nalazite u bučnoj okolini.*
- *Nemojte nagluhom djetetu okrenuti leđa dok mu govorite.* Makar i ne bili vješti u „čitanju“ govora s usana, ipak će bolje razumjeti ono što im kažete licem u lice! *Nagluho dijete MORA jasno vidjeti usnice, jer samo tako može uspješno „čitati“ govor s usana.*
- *Nemojte hodati dok niste rekli sve što ste htjeli.* Riječi će u hodu zvučati kao nejasno mrmljanje.
- *Dogovorite neki znak kojim ćete nagluho dijete upozoriti ako govori preglasno.* Nagluha djeca ne mogu prosuditi koliko glasno govore pa kad se nađu u bučnoj skupini ljudi, mnogo puta će govoriti glasnije nego što treba, da bi čula svoj glas.
- *Ne pokazujte nervozu kad morate nešto ponoviti,* ili kad nagluho dijete zaboravi ono što ste joj prije nekoliko minuta kazali. Vjerojatno nije čulo što ste rekli.
- *Imajte na umu da se nagluha djeca moraju jako koncentrirati i dobro paziti da bi razumjeli što im se govori.* „Čitanje“ s usana zahtijeva veliki napor ako malo dulje traje, pa ukoliko je dijete umorno ili se ne osjeća dobro, teže će razumjeti što govorite.
- *Vjerujte nagluhom djetetu kada kaže da nešto nije čulo* i nemojte im nikada spočitavati kako ne pazi dovoljno.

- Kad ste s nagluhom ili gluhom djecom, *služite se svim raspoloživim pomagalicama* koja će vam pomoći da lakše i kvalitetnije komunicirate – npr. rabite induktivnu petlju, pripremite mogućnost pisanja preko računala ili ručno.
- Mislite na to da *većina nagluhe djece ne poznaje znakovni jezik*. Nemojte se ljutiti što to nisu naučili. Možda su pokušali, ali nisu uspjeli ili pak ne poznaju nikoga s kim bi razgovarali znakovima, ako žive među ljudima koji čuju.
- *Ne budite neosjetljivi!* Gubitak sluha veća je nevolja onome koga je to dogodilo, nego bilo kome tko ima s njim posla. Imajte na umu da ćete možda i vi jednog dana, kad budete stariji, morati i sami naučiti živjeti s oštećenim sluhom.

Zbog specifičnih termina koji se koriste u kineziologiji pa tako i u nastavi TZK-a, a ne postoji dogovoreni znak za taj termin, tada treba koristiti jednoručnu ili dvoručnu abecedu. Obzirom da rijetko tko od nastavnika poznaje znakovni jezik, a da bi se ostvarila dobra komunikacija sa *gluhim djetetom*, potrebno je voditi računa o slijedećim preporukama:

Gluha djeca vide („čitaju“) govor odgonetajući pokrete usana. Ona slušaju samo očima pa uče riječi hrvatskog jezika osjetom vida, a ne sluha.

Zbog toga, ako vaše usnice nisu u potpunosti vidljive (npr. ako osoba ima guste brkove i bradu) ili ako spusti glavu, gluho dijete neće uspjeti razumjeti što se govori; *treba paziti da lice bude dobro osvjetljeno, okrenuto prema izvoru svjetla*.

Ne govorite izdaleka, ali ni iz prevelike brzine; *najbolja udaljenost je oko 1,50 m*.

Pazite da lice bude u *visini očiju gluhog djeteta*.

Glava neka miruje dok govorite, jer ako običavate micati glavom dok govorite, gluho dijete neće moći stalno držati na oku usne. *Nemojte govoriti dok hodate ili kada ste u pokretu*.

Govorite književnim jezikom, a ne dijalektom, jer gluho dijete s puno truda u školi nauči samo hrvatski jezik.

Uopće nije potrebno pojačavati glas, jer gluho vas dijete sluša vidom pa mu je svejedno, govorili vi glasno ili bez glasa.

Rečenice neka vam budu kratke, rabite jednostavne riječi i opće poznate pojmove, a izbjegavajte jezične finese (npr. bolje je reći „razumiješ li“ nego „shvaćaš li što sam htio reći?“).

Govorite umjerenom brzinom, ni prebrzo, ni previše sporo; nastojte da riječi normalno teku; micanje usana neka bude vidljivo, ali bez prenaplašenosti.

Ako vas gluho dijete ne razumije, *pokušajte ponoviti što ste kazali, ali recite to drugim riječima*, jer na usnama slika svih riječi nije jednako vidljiva.

Ako trebate kazati nešto posebno važno, *možete to napisati*.

Kad kazujete *imena ljudi, mjesta ili neuobičajene riječi*, riječi na stranim jezicima, „čitanje“ s usana malo pomaže. Gluho dijete će se mučiti da razumije, ali ako primijetite da ne uspijeva, nemojte se nervirati, već *uzmite papir i olovku pa napišite riječ*.

Mogli biste naučiti i *ručnu abecedu* (pokazivanje slova prstima) pa se služiti njome u razgovoru s gluhima.

Lice neka vam bude izražajno i ne oklijevajte prirodnim gestama pratiti riječi koje izgovarate. *Izraz lica, bez pretjeranih grimasa ili jednostavna gesta, uvelike olakšavaju razumijevanje*.

Ako gluho dijete prati svoje riječi posebnim znakovima, mogli biste ga (ako vas to zanima) zamoliti da vas pouči u *hrvatskom znakovnom jeziku*, koji rabe gluhi u Hrvatskoj. To je vizualni jezik koji nije tako lako naučiti, *ali upamtite li pojedine znakove pa ih koristite paralelno s glasovnim govorom (to je „znakovni hrvatski“), time ćete skoro u potpunosti izbjeći poteškoće u sporazumijevanju*.

Gluha djeca ne mogu istovremeno pratiti vaša govorna ili gestovna tumačenja i praktične upute kako treba raditi neke stvari. Najprije treba pokazati kako se neki posao obavlja, a poslije toga dati tumačenje i savjete. Praktičan, vidljiv primjer, s kratkim i bitnim objašnjenjima, bolji je od teoretskih izlaganja s mnogo stručnih izraza. Gluha djeca obično vrlo dobro zapažaju stvari pa intuicijom same shvate mnogo toga što im želite protumačiti.

Kad želite gluhom djetetu nešto reći, prvo na pristojan način *privucite njegovu pozornost* (npr. tako da mu par puta lagano dodirnete ruku, ili ga upozorite paljenjem i gašenjem svjetla i sl.); nikada ne bacajte na njega predmete.

Ne govorite prije nego što vas je pogledalo.

Imajte uvijek na umu da je gluhom djetetu *veoma naporno pratiti razgovor*, jer „čitanje“ s usana zahtijeva veliku sabranost. S vremena na vrijeme potreban je odmor.

Gluhom je djetetu osobito teško pratiti razgovor u grupi bez tumača. Pomozite mu da barem shvati o čemu se govori (npr.: „razgovaramo o.“).

Nađite vremena za razgovor s gluhom djecom. Svako se dijete veseli ako želite pričati s njim ili ga uključiti u neki razgovor. Ako se nađe u okružju koje prema njemu pokazuje neprijaznost ili nerazumijevanje, neće se truditi da sudjeluje u društvenom životu i uskoro će biti izoliran.

Sjetite se da je gluho dijete *u školi prisiljen stalno gledati ono što radi* pa nije u stanju očima pratiti što se zbiva i što se govori oko njega. U trenucima odmora, kad se djeca zdrava sluha opuštaju i pričaju, gluho dijete koje je među njima ne može pratiti što oni govore, nije u stanju „čitati“ s usana razgovor većeg broja ljudi.

Nemojte o gluhom djetetu razgovarati s drugim ljudima dok je on nazočan. Budući ne čuje, pažljivo prati svaki vaš pokret i svaki pogled pa se može dogoditi da stvori krive zaključke. Više puta gluho dijete izvanredno vješto osjeti ono što nije u stanju čuti. Ova sposobnost može pak mnogo utjecati na njegovo ponašanje.

Kako gluho dijete nije nikad čulo svoj glas, njegov *govor nema modulacije, a vrlo često zvuči neobično, grleno*. Katkada je teško razumjeti što je reklo i u tom slučaju zamolite ga da ponovi.

3. ZAKLJUČAK

Rječnik hrvatskog jezika kod većine gluhe djece vrlo oskudan, za mnoge riječi ne znaju što znače, a ne snalaze se ni u složenim jezičnim strukturama. Zato im jezik gramatički i sintaktički nije pravilan. To ne znači da su oni neznalice ili ljudi „drugog reda“, već je ovo posljedica činjenice što hrvatski govorni i pisani jezik ne usvoje prirodnim putem i bez napora, kao djeca koji čuju, već je to za njih „strani jezik“, „drugi jezik“.

Ako se gluho dijete obraća vama, a vi usmjeravate pogled na drugu stranu, dijete istog trenutka prestaje govoriti. U tom slučaju nema smisla tumačiti mu da može dalje govoriti, jer ga vi slušate; *za gluho dijete nema razgovora bez gledanja, zato će govoriti samo dok ga gledate.*

Kako se nastava TZK odvija u specifičnom prostoru (školska dvorana) sve prethodno navedene preporuke prilog su prevladavanju komunikacijskih barijera s gluhom i nagluhom djecom radi olakšanja izvođenja nastave TZK-a.

4. LITERATURA

1. Konvencija UN o pravima osoba s invaliditetom, (2006). New York:United Nations
2. Mahshie, S., (2007). Dvojezično obrazovanje gluhe djece, Zagreb: Savez gluhih i nagluhih grada Zagreba
3. Pigliacampo, R. (1998). *Lažna integracija gluhih u Italiji*, Zagreb: Hrvatski savez gluhih i nagluhih
4. The National Deaf Childrens Society (2001). *Deaf Friendly Schools*. England
5. Wallis, D., Musselman, C. & MacKay, S. (2004). Hearing mothers and their deaf children: the relationship between early, ongoing mode match and subsequent mental health functioning in adolescents. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*